

دکتر لیلا سلیقه‌دار

دونبض پژوهش

اشاره

هنگامی که پژوهشی انجام می‌شود، مانند این است که تقریباً پنجاه درصد از کار انجام شده است. اما پنجاه درصد دیگر به زمانی مربوط می‌شود که گزارشی از آن تهیه و ارائه شود. ارائه‌ی گزارش پژوهش، مانند پلی ارتباطی است که موجب می‌شود نتایج به‌دست آمده از پژوهش، در اختیار افراد دیگر قرار بگیرد. ارائه‌ی گزارش، در واقع مهارتی پر اهمیت است که نه تنها در پژوهش، بلکه در بسیاری از موقعیت‌های زندگی رهگشا و مؤثر است. لیکن از انجام پژوهش تا رسیدن به گزارش‌دهی، به برنامه و نقشه‌ای نیاز است تا اهداف و نتایج مورد انتظار حاصل شود. بنابراین، مقاله‌ی حاضر به بحث در ارتباط با دو مهارت مهم برنامه‌ریزی و گزارش‌دهی که از دیگر مهارت‌های پژوهشی هستند، اختصاص داده شده است. در شماره‌ی بعدی، آخرین بخش این سلسله مقالات را خواهید خواند...

نیاز مستمر پژوهش: برنامه

چنانچه پیش از این نیز اشاره شد، در تعریف تحقیق آمده است: پژوهش، فعالیتی هدف‌دار، منظم و طرح‌ریزی‌شده و نیز کوششی منظم، مفصل و نسبتاً طولانی برای کشف یا تأیید حقایقی است که در مسئله یا مسائلی تأثیر دارد و یا قوانین و اصولی است که بر آن حکم‌فرما هستند. بر این اساس در پژوهش، الزام داشتن برنامه به شکلی که گام‌های حرکت در آن معین شده باشد، استنباط می‌شود. برنامه به‌نوعی نقشه‌ی کار

برای بهبود شرایط موجود باشیم، درحالی‌که در سایر پژوهش‌ها، گام‌های حرکت لزوماً به سمت حل مسئله پیش نمی‌رود و در نتیجه‌ی انجام پژوهش، به اطلاعاتی دسترسی می‌یابیم که می‌تواند به حل مسئله کمک کند. به این ترتیب، یکی دیگر از مواردی که برای داشتن برنامه در انجام پژوهش به آن نیازمندیم، دانستن نوع پژوهش و انتظارات نهایی از انجام آن است.

نکته‌ی اساسی در بحث برنامه‌ریزی در پژوهش، به‌ویژه در دوره‌ی ابتدایی و هنگامی

است. در این نقشه، لازم است پیش از هر اقدامی، شرایط و موقعیت، اهداف و انتظارات، امکانات و خدمات و نیز توانمندی‌ها بررسی شود و معین باشد. سپس براساس اطلاعات به‌دست آمده، مسیر طراحی شده و گام‌ها به ترتیب تعیین شوند. در پژوهش، معمولاً گام‌های مورد نظر، به انتظاراتی که از انجام آن داریم و نیز نوع تحقیق، بستگی زیادی دارد. برای مثال هنگامی که قرار است پژوهشی از نوع اقدام‌پژوهی انجام دهیم، در این صورت باید به‌دنبال حل مسئله و یا تلاش

که مهارت‌های پژوهشی مورد نظر و قصد معلم است، برنامه‌ریزی یک مهارت است و مانند تمام مهارت‌ها، به آموزش و تمرین در این زمینه منوط است. دانش‌آموزی که بداند چگونه برنامه‌ریزی کند، می‌تواند با کسب آشنایی در مورد انتظاری که از او در انجام پژوهش می‌رود، به سادگی گام‌های اجرایی را به تناسب توان، امکانات و موقعیت خود طراحی کند.

آموزش برنامه‌ریزی

برای آموزش برنامه‌ریزی به دانش‌آموزان، تمام ساعات درسی و تمام تکالیف آموزشی فرصت‌های بسیار ارزنده‌ای هستند که استفاده از آن‌ها به سرعت و به شدت این توانایی را در افراد تقویت می‌کند. برای مثال، از دانش‌آموزان می‌خواهیم که برای روز بعد، تعدادی تکالیف معین را انجام دهند و انتظار داریم که بتوانند در خانه و در ساعات پیش‌رو، از عهده‌ی انجام آن‌ها برآیند. گاهی ممکن است با دانش‌آموزانی روبه‌رو باشیم که نمی‌توانند این توقع معلم را به درستی پاسخ دهند. رفتار این تعداد دانش‌آموز، فریاد درخواست استمداد تمام دانش‌آموزان است که شاید در برخی موارد به خاطر انجام ندادن تکلیف، مورد سرزنش معلم و سایر بزرگ‌ترها قرار گرفته‌اند، درحالی‌که آن‌ها برای انجام وظیفه‌ی خود، به آموزش برنامه‌ریزی هم احتیاج داشتند.

در این ارتباط، راه‌های گوناگونی وجود دارد. معلم می‌تواند از بچه‌ها بخواهد تا به مرور، در مورد خود و ویژگی‌های زیستی خود اطلاعاتی را فراهم کنند. مثلاً مدتی رفتار خود را بررسی کنند و بدانند که آیا عادت زیستی آن‌ها با خواب بین روز مطابقت دارد یا جزو افرادی هستند که اغلب شب را زودتر می‌خوابند، اما نمی‌توانند چند ساعت در روز استراحت کنند. این راهنمایی معلم باعث می‌شود آن‌ها در مورد خودشان اطلاعاتی کسب کنند و بدانند که مجبور نیستند مانند دیگران رفتار کنند، بلکه کافی است با شناخت

خود، مناسب‌ترین زمان برای انجام تکلیف خود را بشناسند و از آن به‌درستی استفاده کنند.

در مثالی دیگر، معلم با آموزش شیوه‌های مطالعه و یادگیری هر درس، از دانش‌آموزان می‌خواهد که راه‌های گوناگون را در مورد خود به کار گیرند و مؤثرترین آن‌ها را انتخاب کنند. بهترین حالت هنگامی است که تکالیف متعدد و متنوعی در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و از آن‌ها خواسته می‌شود یکی از آن‌ها را که با توانایی و علاقه‌مندی آنان بیشتر هماهنگ است، انتخاب کنند. ممکن است دانش‌آموز چند بار راه نامتناسبی را انتخاب کند، اما پس از آن، بیشتر در مورد خود می‌داند و می‌تواند گزینش‌های مناسبی داشته باشد.

نمونه‌ی برنامه‌ی یک فعالیت پژوهشی

تصور کنید گردآوری اطلاعات در ارتباط با یک موضوع خاص مورد نظر معلم باشد. در این صورت لازم است گام‌های انجام این فعالیت برای معلم روشن باشد تا با ارائه‌ی الگویی مناسب، دانش‌آموزان را به داشتن برنامه در این فعالیت راهنمایی کند. بدیهی است، برخی از فعالیت‌ها لازم است توسط معلم انجام گیرد. مانند تعیین محدوده‌ی منابع مناسب و نیز پرسش‌هایی که در پایان قصد رسیدن به پاسخ آن‌ها را داریم.

خوب است الگوی کلی کار، طی جلسه‌ای به دانش‌آموزان آموزش داده شود و سپس هر مرحله از انجام کار، با نظارت و هدایت معلم پیش رود. برای این منظور، معلم به دانش‌آموزان توضیح می‌دهد که ابتدا منابع مناسب برای گردآوری اطلاعات شناسایی می‌شوند. او برای این کار، مناسب‌ترین منابع و نحوه‌ی شناسایی آن‌ها را بیان می‌کند، برای مثال، اگر لازم است اطلاعات از افراد پرسش شود، دانش‌آموزان راهنمایی می‌شوند که این افراد چه کسانی هستند و بچه‌ها چگونه می‌توانند با آن‌ها گفت‌وگو کنند. یا اگر لازم است مطالب از منابع نوشتاری تهیه شود، در

این صورت این منابع کدام‌ها هستند و چگونه باید از آن‌ها استفاده کرد؟

سپس به دانش‌آموزان فرصت داده می‌شود تا در زمان تعیین شده، این مرحله از کار را انجام و گزارشی از عملکرد خود ارائه دهند. با این توجه که این گزارش، گزارش نهایی نیست و در این مرحله معلم فقط قصد دارد با بررسی روند طی شده، نواقص را برطرف و آموزش دانش‌آموزان برای انجام کار مطابق برنامه را کامل کند.

حالا گام بعدی را به آن‌ها معرفی می‌کند و می‌خواهد که دانش‌آموزان مطابق با راهنمایی‌های او، تا زمان تعیین شده نواقص کار را برطرف و گزارش نهایی را کامل کنند. بدیهی است، اگر اصول خاصی در تهیه‌ی گزارش مورد نظر است، باید توسط معلم توضیح داده شود.

گزارش و ارتباط

پس از انجام یک فعالیت پژوهشی و گاه هم‌زمان با آن، تهیه و ارائه‌ی گزارش گام مهمی است که هر پژوهشگری ناگزیر از انجام آن است. این مهارت، از جمله مهارت‌هایی است که در بهبود ارتباط افراد با یکدیگر و نیز دنیای پیرامون، تأثیر بسزایی دارد. این امر به شرطی میسر است که فکر خود را از گزارش به شیوه‌ی صرفاً مکتوب خارج و به روش‌های دیگر آن که متنوع و جذاب هستند، معطوف کنیم. خوب است برای روشن‌تر شدن موضوع، به کلاس انشای یک معلم پایه‌ی سوم ابتدایی سری بزنیم.

این معلم اعتقاد دارد که تنوع، خلاقیت و اختیار، از مهم‌ترین کلیدهای تأثیرگذار در رشد دانش‌آموزان هستند. به همین دلیل، او در زنگ انشای خود، روش‌های متنوعی را برای کار دانش‌آموزان در نظر می‌گیرد. یک‌بار که موضوع انشا درباره‌ی دوست انتخاب شده بود، او این تکلیف را برای دانش‌آموزان تعیین کرد:

لطفاً یکی از تکالیف زیر را انتخاب کنید